

**EMSETT N SAM 'YE SNAT ED LEN ARNAVUTLUK
NE D , NED R, NE OLACAK? ADLI ESER ÜZER NE B R
TARTI MA ***

Yüksel TOPALO LU**

ÖZ: Bir Tanzimat aydını olan Şemsettin Sami, hayatını Türk kültürü, sanatı, edebiyatı, dili gibi son derece geniş bir sahaya adayan ve bu adanmışlığı hâlen bugün bile aşılamamış bazı ölmez eserleriyle somutlayan büyük bir âlimdir. Bu, tartışmasız bir gerçektir. Ancak o, sadece bu yönüyle değil, söz konusu eserlerdeki tavrı ve duruşuyla da son derece dikkate değer bir şahsiyettir. Çünkü Şemsettin Sami, devrin önemli cereyanlarından biri olan milliyetçiliğin gücünü çok erkenden fark eden ve bu çerçevede Türk kültürü, sanatı, dili ve edebiyatına yönelerek “Türkçü” tavrını açıkça belli edenlerdendir. Ne var ki Türk kültür ve irfanına hayatını vakfeden bu Türkçü âlim, kendisine isnat edilen *Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* adlı eser dolayısıyla Cumhuriyet’in ilk çeyreğinde Türkçü tavrından taban tabana zıt bir görüntüyle söz konusu edilecektir. Üstelik bunu, ilginç ama kendisi gibi Türkçü bir isim olan Orhan Seyfi Orhon gündeme getirecektir. Orhan Seyfi Orhon, 1940’lı yılların ortalarına doğru yukarıda adını andığımız eser üzerine başında bulunduğu *Çınaraltı* dergisinde “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası” başlıklı bir dizi neşriyatta bulunur. Bu neşriyatta Şemsettin Sami’ye isnat edilen *Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* adlı metinden bazı pasajlar verirken beraberinde dikkatli bir dille yorumlarda bulunur. Buna, diğer gazetelerden yazarlar ve okurlar da katılır. Böylece konu farklı noktalara evrilir ve bir tartışma süreci başlar. Bu makalede söz konusu neşriyat üzerine başlayan tartışmalar merkeze alınarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Şemsettin Sami, Orhan Seyfi Orhon, *Çınaraltı*, tartışma

* Bu makale, 30-31 Mayıs 2014 tarihlerinde Gümölcine’de Department of Language, Literature and Culture of the Black Sea Countries tarafından düzenlenen *International Conference: Literature and Intercultural Pathways*’te sunulan bildirinin geni letilmi biçimidir.

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
ytopaloglu@trakya.edu.tr

**A DISCUSSION ON THE WORK ALBANIA, WHAT IT WAS,
WHAT IT IS AND WHAT IT WILL BE? ASCRIBED TO
EMSETT N SAM**

ABSTRACT: An intellectual of Tanzimat Era, Shemseddin Sami (Frasheri) is a great scholar who devoted his life to an extend area as Turkish culture, art, literature and language and who concretized this devotedness through some of his immortal works that could not be surpassed even today. This is an unarguable fact; however, he is a remarkable person not only for this aspect but also for his attitude and style in the aforementioned works since Shemseddin Sami is among the ones who realized the power of nationalism, one of the important movements of that period, and clearly manifested his "Turkist" attitude through inclining towards Turkish culture, art, language and literature. However, this Turkist intellectual, who devoted his life to Turkish culture and knowledge, would be mentioned with a completely opposite image from his Turkist attitude in the first quarter of the Republic Period due to the work titled *Albania, what it was, what it is and what it will be?*, which was ascribed to him. Moreover, interestingly, this issue would be brought forward by another Turkist, Orhan Seyfi Orhon. Orhan Seyfi Orhon made a series of publications titled "The Ones We Nursed in Our Bosom! A Document of Betrayal and Ungratefulness" about the aforementioned work in the journal of *Çınaraltı* in the mids of 1940s. These publications presented some excerpts from *Albania, what it was, what it is and what it will be?*, which was ascribed to Shemseddin Sami and made some comments on these excerpts with an intensitive language. Writers and readers form other journals joined in this case and therefore the topic evolved into different dimensions and aspects and a discussion process began. This article evaluates the discussions on the aforementioned publications through focusing on them.

Keywords: Albania, Shemseddin Sami, Orhan Seyfi Orhon, *Çınaraltı*, discussion

Giri

Arnavut kökenli bir Türk aydını olan emsettin Sami, bilindi i gibi ö renimini tamamladıktan sona 1870'lı yılların ba larında Yanya'dan stanbul'a gelir ve bu tarihten sonra stanbul'a yerle erek neredeyse tüm zamanını ve gayretini di er sahalarla birlikte özellikle Türk kültürü, sanatı, edebiyatı, sözlükçülü ü ve diline vakfeder. Burada 'vakfetme' kelimesi, tesadüfen kullanılmı de ildir. Gerçekten de onun yukarıda anılan tarihten sonraki hayatına göz gezdirenler, bu kelime ile kastedilen eyin mahiyetini ve derinli ini açık ve net olarak idrak ederler. Çünkü Sami, hakikaten ömrünü Türklerin, asırların ihmaline u rayarak tarihin derinliklerinde küllenen veya tozlu rafların arasında yıllarca ke fedilmeyi bekleyen millî varlık ve birikimlerini ortaya çıkarmaya ve henüz yöneldi i muasır medeniyeti en kısa zamanda yakalamak için gerekli olan dü ünsel, sanatsal, kültürel ve edebî üretime adamı tır. Ardından bıraktıkları, bunun mü ahas delilleridir: Türkçenin ilk önemli sözlüklerinden biri olan *Kâmûs-ı Türkî*, di er diller için hazırladı ı *Kâmûs-ı Fransevî*, ansiklopedik sözlü ü *Kâmûsü'l-a'lâm*, cep kitapları serisinden yayımladı ı *Kadınlar, nсан, Yer*,

Gök, Lisan gibi birçok uygarlar aracı eserler, Türk edebiyatının ilk romanı *Taa uk-ı Talat ve Fitnat*, tiyatro eserleri, birçok çeviri, gazetelerde yazmış oldu u Türk dili, edebiyatı, kültürü ve daha başka alanlara ilişkin sayısız makaleleri... Sadece bir kısmına değinilen bu eserler Sami'nin, ömrünü, kuvvetle başlı oldu u Türk milletine adanmış olduğunu göstermektedir.

Ne var ki ömrünü Türk kültür ve irfanına vakfeden bu büyük âlim, Cumhuriyet'in ilk çeyreğinin sonlarına doğru kendisine isnat edilen *Arnavutluk Ne di, Nedir, Ne Olacak?* adlı eser dolayısıyla gündeme getirilecek ve o güne kadar Türk düşünce ve matbuat hayatında abide bir şahsiyet olarak bilinen emsattin Sami, önceki kültür emektarı ve milliyetçi tavrından taban tabana zıt bir görüntü ile, daha açık bir dille söylemek gerekirse, belki biraz ağır ama 'koynumuzda beslediğimiz yılan/hain' suçlamasıyla Türk kamuoyu önünde konuşulacak ve tartışılacaktır. Bu tartışılma dikkati çeken ilk nokta, hiç kuşku yok ki tartışılma oldu u kadar tartışılma tartışılma açan ki idir. İğnç ama Sami'yi bu ağır ithamla kamuoyuna duyuran ve tartışılma açan ki i, kendisi gibi Türk kültür ve edebiyatında Türklerle me ve millîle me sürecinde önemli gayretleri ve milliyetçi bir isim olan Orhan Seyfi Orhon'dur.

Orhan Seyfi Orhon, 1940'lı yılların ortalarına doğru yukarıda adımlı andığımız eser üzerine başında bulundu u *Çınaraltı* dergisinde "Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası"¹ başlıklı bir dizi ne riyatta bulunur. Bu ne riyatta emsattin Sami'ye isnat edilen *Arnavutluk Ne di, Nedir, Ne Olacak?* adlı metinden bazı pasajlar verirken beraberinde elastiki bir dille yorumlarda bulunur. Buna, diğer gazetelerden yazarlar ve okurlar da katılır. Böylece konu farklı noktalara evrilir. Burada bu tartışılma çerçevesinde ortaya çıkan yayınlar üzerinde durularak bir değerlendirme yapılacaktır.

"Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası"nın Ne ri

Orhan Seyfi Orhon, . Sami'ye isnat edilen *Arnavutluk Ne di, Nedir, Ne Olacak?* adlı eser üzerine ne riyata, sahibi oldu u *Çınaraltı* dergisinde 2 I. Te rin/Ekim 1943 yılında 106. sayıda başlar ve ne ri, belli aralıklarla 113. sayıya kadar devam ettirir². Bu süre zarfında tartışılma tespit edebildiğimiz

¹ lerde görüleceği gibi bu başlıkların bazılarında kelime düzeyinde kısmi deyimler söz konusudur.

² Söz konusu yayınları, topluca görülebilmesi için burada şöyle gösterebiliriz: O.S.O., "Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası I", *Çınaraltı*, S. 106, 2 I. Te rin 1943, s. 8-9, 12.; O.S.O., "Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası II", *Çınaraltı*, S. 107, 9 I. Te rin 1943, s. 8-10.; O.S.O.,

kadarıyla bazı okurlar mektuplarıyla³, *Ak am* gazetesinden Vâlâ Nurettin⁴ ile *Vakit* gazetesinden Hasan Kumçayı⁵ ve *Tanin* gazetesinden Sedat Oksal⁶ yazılarıyla katılmı lar ve görü lerini ifade etmi lerdir. Orhan Seyfi Orhon, söz konusu yayını ba tan beri çok az de i ikliklerle “Koynumuzda Beslediklerimiz! ... Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası” spotuyla yapar. Ku kusuz, bu ba lık tesadüflerin belirledi i bir ba lık olmaktan ziyade devrin yapısı ve yazarın dünyayı algılayı na paralel olarak ekillenmi bir ba lıktır. Aynı zamanda unu da eklemek gerekir ki, bu ba lık göndermeleri ve arka planıyla olumsuz ça rı ımları olan bir ba lıktır. Ba lıkta geçen ‘koyunda beslenen’, ‘hiyanet vesikası’ ve ‘nankörlük vesikası’ kelime grupları, i aret etmeye çalı tı ımız hususları fazlasıyla göstermektedir.

. Sami'ye isnat edilen ‘hiyanet ve nankörlük vesikası’ nı, böylesi a ır ve oke edici bir ba lıkla okura ta ıyan Orhan Seyfi Orhon’un ne rindeki temel stratejisinin esas olarak iki nokta üzerine kuruldu u söylenebilir. Bunlardan birincisi ‘hiyanet ve nankörlük vesikası’ndan bazı parçaların okura iletilmesidir. Bu parçaların, metnin temini konusundaki zorluk dikkate alındı ında bugünkü okur için de son derece önemli oldu u ku kusuzdur. kincisi ise söz konusu ‘vesika’nın, yani *Arnavutluk Ne di, Nedir, Ne Olacak?* adlı eserin kim tarafından yazıldı ı, çevrildi i, ne zaman ve nerede basıldı ı ve tabii olarak metnin içeri ine ili kin neler dü ünüldü ünün ortaya konmasıdır. Neler dü üdü ünü ve nasıl de erlendirdi ini sonraya bırakmak

“Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası III”, *Çınaraltı*, S. 108, 16 I. Te rin 1943, s. 8-9, 11.; O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası ... Yine Birkaç Söz”, *Çınaraltı*, S. 109, 23 I. Te rin 1943, 8-10.; O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Milliyetçilik – Irkçılık Yine Birkaç Söz”, *Çınaraltı*, S. 110, 30 I. Te rin 1943, s. 8-9, 11.; O.S.O., “Yine O Mesele Mahut Hiyanet Vesikası”, *Çınaraltı*, S. 113, 20 Kasım 1943, s. 10-11, 14.

³ Bu süreçte yayımlanan mektuplar unlardır: Dr. N. Pasinli, “Sayın Muharrir!” [Ba lıklı Mektup], *Çınaraltı*, 20 Kasım 1943, S. 113, s. 10-11. Vâ-Nû’nun *Ak am* gazetesinin 28 Te rinievvel 1943 tarihli nüshasının üçüncü sayfasında “ emseddin Sami son günlerinde nelerle u ra ırdı?” ba lıklı yazısında yer alan emsettin Sami’nin damadı Ra it Erer’in mektubu. Orhan Seyfi Orhon’un *Çınaraltı* dergisinin 16 I. Te rin 1943 tarih ve 108. sayısında yayımlanan yazısının sekizinci sayfasında “Birkaç Söz” ba lı ı altında aldı ını söyleyerek ismini belirtmeden özetle de ind i mektup. Bunların dı ında metni verilmedi i hâlde Orhan Seyfi’nin okuyuculara vermi oldu u cevaplardan anla ılan ba kaca mektupların da oldu u anla ılıyor. Bunun için bk. O. S. O., “Açık konu ma” *Çınaraltı*, 23 I. Te rin 1943, S. 109, s. 10.

⁴ Vâ-Nû, “ emseddin Sami Sinsi bir Türk dü manı mıydı?’ ‘Ha â’”, *Ak am*, 15 Te rinievvel 1943, s. 3.; Vâ-Nû, “ emseddin Sami son günlerinde nelerle u ra ırdı?”, *Ak am gazetesini*, 28 Te rinievvel 1943, s. 3.

⁵ Hasan Kumçayı, “Türkçe hizmet edenlere saygı”, *Vakit*, 17 I. Te rin 1943, S. 9219, s. 1.

⁶ Sedat Oksal, “ emsettin Sami ve Ederleri”, *Tanin*, 23 Birincite rin 1943, s. 7.

kaydıyla burada ikinci noktadan başlamak, konunun daha kolay anlaşılmasına imkân sağlayacaktır.

Orhan Seyfi, bu vesikanın ne rine “Size bir vesika ne redece im: Okudu unuz zaman benim kadar a ırıp kalaca ımız bir vesika, bir hıyanet ve nankörlük vesikası.”⁷ ekinde okurun merak ve dikkatini uyandıracak cümlelerle başlar. Devamında vesikanın içeri ini duyurmaya giri ir. Ona göre “bu vesika, Osmanlı devletinin yıkılı mı tetkik edeceklerin çok i ine yarayacaktır. Çünkü imdiye kadar vatanda lık ve karde lik sevgisinden baş ka bir ey duymadı ımız küçük ve cesur bir kavmi bize kar ı silahlandırmaya çabılıyor. Bizi arkadan vurmaya çabılıyor. Türk milletine hakaretler, lanetler ya dırıyor.”⁸ Orhan Seyfi, vesikanın amacını ifade ettikten sonra onun Me rutiyet’in ilanından dokuz sene evvel 1899 yılında basılmı 165 sayfalık bir risale oldu unu ve risalenin üzerinde eski yazıyla *Arnavutluk Ne di, Nedir, Ne Olacak?* adının yer aldı mını, yanı sıra kapakta, ki Orhan Seyfi kitabın kapa mının özgün hâlini dergide vermektedir, “Vatan-ı mukaddesimiz olan Arnavutluk’u ihata eden tehlike ve muhataralardan tahlise dair efkâr ve mütalâat” ekinde bir cümlenin yazılı oldu unu söylüyor. Devamında kitabın aslının Arnavutça ve onu “harfiyen” çevirenin ahin Kolonya⁹ adında bir Arnavut milliyetçisi oldu unu, kitabın nerede ve hangi matbaada basıldı mının ise kapakta kayıtlı olmadı mını belirtiyor. Ancak Orhan Seyfi’ye göre “bunun asıl a ılacak, inanılmayacak tarafı udur: Muharririnin kapa ındaki adı: . Sami Fra eri. Yani *Kâmûs-i Türki’yi, Kâmûsü’l-a’lâm’ı* yazan, bunca eserler ile Türk kültürüne, Türkçülü e hizmet eden emsettin Sami Bey merhum. Buna inanılır mı? Fakat nasıl olmu da bu risalenin üzerinde adı bulu[nu]yor? 1899’da basılan bu hıyanet ve nankörlük vesikasına haberi olmadan mı adı konmu ?”¹⁰

Orhan Seyfi, 165 sayfadan ibaret oldu unu belirtti i bu eserin kaç fasıldan olu tu unu ve fasılların mahiyetinin neler oldu unu da ne rinde dile getiriyor. Buna göre ‘ihamet vesikası’ olarak niteledi i bu eser alt fasılları olan üç baptan meydana gelmi tir¹¹. Üç Baptan meydana gelen bu eserde

⁷ O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası I”, *Çınaraltı*, S. 106, 2 I. Te rin 1943, s. 8.

⁸ O.S.O., *agm.*, s. 8.

⁹ ahin Kolonya hakkında bilgi için bk. https://en.wikipedia.org/wiki/Shain_Kolonja

¹⁰ O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası I”, *Çınaraltı*, S. 106, 2 I. Te rin 1943, s. 8.

¹¹ Orhan Seyfi burada sadece birinci bap ve fasıllarından söz ediyor. Eserin bölümlerine ili kin etraflı bilgi, Bülent Bilmez’in söz konusu risalenin kim tarafından kaleme alındı mını ortaya koymayı amaçlayan makalesinde yer almaktadır. Bu makaleye göre söz konusu eserin bapları ve fasılları öyledir: “BAB-I EVVEL Arnavutluk Ne di? (3-43), Fasil 1 (3-

Arnavutların tarih içindeki görünümü ve gelişimi, baskın ulusların egemenliğine girmeleri, skender Bey zamanı, Arnavutların kökeni ve dili ile 'Arnavutların dünü'; toprak ve sınırları, nüfusu, ulusal özellikleri, karşı karşıya buldukları tehlikelerle 'Arnavutların bugünü' ve geleceğile ilgili öngörüler, tavsiyeler, yapılması gerekenlerle 'Arnavutları yarın' ele alınmakta ve irdelenmektedir. Bunlar, eserin bölümlerinin görülmesi açısından önemlidir. Ancak daha önemli olan ise kuşkusuz bu bölümlerde yazılı olan şey, içerik veya detaydır. Orhan Seyfi, okurun bu noktayı görmesi ve 'ihanet vesikası'nın mahiyetini kavraması için nezdinde boyunca söz konusu bölümlerden/kısımlardan haylice parçalar yayınlamıştır. Hatta denilebilir ki o, nezdinde süresince eserin bizlerle/Türklerle ilgili sorunlu bölümlerini dikkatlere sunmuştur.

“Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası”nın Muhtevası

Orhan Seyfi'nin 'Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası' olarak nitelendiğilerden nezdinde ilk kısım, “Fasıl-5” adını taşır. Hayli uzunca alıntılanan bu fasıl, tamamıyla Arnavutların millî kahramanı olan skender Bey zamanına odaklanır ve son derece milliyetçi bir dille skender Bey'in II. Murat ve II. Mehmet gibi Osmanlı padişahlarının ordularına karşı verdik mücadeleyi ve kazandıkları zaferleri anlatır. Arnavut milliyetçisi biri tarafından kaleme alındığı belli olan bu kısımda aslında yadırganacak herhangi bir taraf yoktur.

11), Fasıl 2 : İrilyalılar ve Epirotlar (12-14), Fasıl 3: Arnavudların Romalıların zirdine idaresine girmeleri (14-18), Fasıl 4: Arnavudlu un küçük prenslikleri (Tavaif-i Mülük) (18-20), Fasıl 5: Arnavudlukda skender Bey Zamanı (21-25), Fasıl 6: Arnavudların Türklerin idaresine Girmeleri (25-30), Fasıl 7: Arnavutların Kavmiyeti ve Lisanı (30-37), Fasıl 8: Arnavudlar daima akvam-ı saire için uşak kendileri için hiçbir vakit çalışmadıkları (37-43); BAB-I SAN Arnavudluk Nedir? (44-91), Fasıl 1: Arnavudlu un hududu (44-66), Fasıl 2: Arnavudlu un yerleri (47-49), Fasıl 3: Arnavudlu un nüfusu, Arnavudlar (50-55), Fasıl 4: Arnavudlu un haricindeki Arnavudlar (55-59), Fasıl 5: Bugün Arnavudlar nasıldır? (59-64), Fasıl 6: Arnavudların kavmiyeti (64-67), Fasıl 7: Arnavudlu un tehlikeleri (68-75), Fasıl 8: Arnavudların dostları (76-81), Fasıl 9: Arnavud lisanının yazılması (82-88), Fasıl 10: Arnavudların fukaralığı ve Arnavutlu un hükümsizliği (88-91); BAB-I SAL S Arnavudluk ne olacak? (92-153), Fasıl 1: Bugünkü haliyle Arnavudluk durabilir mi? (92-97), Fasıl 2: Arnavudlar kendilerini muhafazaya muktedir midirler? (98-14), Fasıl 3: Arnavudlu un selameti yahut mahvı Arnavudların elindedir (104-106), Fasıl 4: Arnavudların Besası ve ttihadı (106-110), Fasıl 5: Arnavudlu un maksadı (110-112), Fasıl 6: Bundan sonraki idare (112-118), Fasıl 7: Arnavut hükümetinin reisi (118-120), Fasıl 8: Arnavutlu un taksimatı (120-122), Fasıl 9: İhtiyarlar Meclisi (Senato) (122-126), Fasıl 10: Meclis-i Mebusan (126-128), Fasıl 11: Nazırlar (Vükela) (128-129), Fasıl 12: Umur-ı Askeriye (130-131), Fasıl 13: Umur-ı Maarif (133-135), Fasıl 14: Umur-ı Nafia (137-141), Fasıl 15: Umur-ı Mezahib (141-144), Fasıl 16: Maliye Nezareti (144-150), Fasıl 17: Arnavudlu un belediyeleri (151-154), Hulâsa (154-165).” Bk. Bülent Bilmez, “ emşettin Sami mi yazdı bu 'sakıncalı' kitabı?” Yazarı tartışmalı bir kitap: *Arnavutluk Neydi, Nedir ve Ne Olacak? (1899)*” Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, S. 1, Bahar 2015, s. 142-145.

Millî refleksi kuvvetli olan birinin gösterebileceği tavrı görürüz burada. ‘hanet vesikası’nın kimi yerlerinden alıntılarımız u cümleler, söz konusu yönü gösterir:

“Az bir miktar arkadaş ile hadsiz hesapsız Türk orduları üzerine hücum ederek salvet-i ahbazanesiyle Türkleri tarumar ve (kuvvet-i bazı-i haydaranesiyle) Sultan Murad-ı Sani’nin ve o lu Sultan Mehmet’in bütün ordularını bozup her vakit ricat-i kahkariyeye duçar ederdi. Türklerin yüreklerine havf ve dehşet ilka etmişti.”

“Avrupa hükümetleri skender Bey’den selamet beklerler ve Avrupa’nın Türklerden halâsını Arnavutlardan intizar ederler idi.”

“Lakin skender Bey Hazretleri irtihal-i dar-ı beka buyurduktan sonra Arnavutluk yine Türklerin eline düştü.”¹²

Orhan Seyfi’nin nerettiği parçalardan anlaşıldığına göre *Arnavutluk Ne di, Nedir, Ne Olacak?* adlı eserin en dikkat çekici ve düündürücü kısmı, hiç kuşku yok ki “Babisalis- Bugünkü Haliyle Arnavutluk Durabilir mi?- Fasıl 1” adlı kısımdır. Bu kısım okunduğunda eserin, Orhan Seyfi’nin giriş eseri tavsif etmek için kullandığı ‘ihtilal risalesi’ nitelemesini tam manasıyla hak ettiği söylenebilir. Bu ve ne ri dergide mevcut diğer kısımlar, gerçekten de onun milliyetçi Arnavutlar için bir ‘ihtilal risalesi’ olduğunu göstermektedir. Ancak öte yandan Türkler için ise bu metnin tam manasıyla bir bühtan, iftira ve hakaret risalesi olduğu da açıktır. Zira biraz sonra metinden alıntılar yapıldığında da açıkça görüleceği gibi Türkler, kabul edilemez derecede ağır nitelendirmelerle ağırlanmaktadır. Orhan Seyfi’nin ne rinde ilgili kısımlarda geçen ifadelerle göre Türkler ‘gulyabani’, ‘soyguncu’, ‘zalim’, ‘müstebit’, ‘esirci’, ‘melun’, ‘fena ve akılsız’, ‘hain’, ‘fena le’, ‘tilki’, ‘hilekâr’, ‘ifal edici’, ‘dilenci sopsasıyla Orta Asya’dan gelme vahşi bir kavim’...’dir. Birkaçını sunduğumuz ifadelerin benzerlerini daha da çoğaltmak mümkündür. Ancak bunlar, iaret edilen hususu ziyadesiyle göstermeye kâfidir.

Son derecede ağır ve galiz ifadelerin yer aldığı bu kısımda daha önce belirtildiği gibi Arnavutları ihtilale çağıran bir tavır vardır. Bütün ifadeler, yıkılmakta olan bir imparatorluk karışında Arnavutları uyarmakta, onların hazırlıklı ve uyanık olmalarını söylemekte ve yapılması gerekli olanları ortaya koymaktadır. Konunun ve söz konusu risalenin ihtilalci tavrı ve kabul edilemez kaba ve hakaretamiz dilinin daha açık görülebilmesi için burada farklı seviyelerde bazı alıntılar yapmak istiyoruz:

¹² O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanat ve Nankörlük Vesikası I”, *Çınaraltı*, S. 106, 2 I. Te rin 1943, s. 9, 12.

ŞEMŞETTİN SAMİ'YE İSNAT EDİLEN ARNAVUTLUK NE İDİ, NEDİR, NE OLACAK? ADLI
ESER ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

“Türkiye Avrupa’da çok ya adı. [...]. Asya’da daha ne kadar müddet ya ayacı nı bilmiyoruz. [...]. Fakat Avrupa kıtasındaki günleri pek kısadır. Arnavutluk ise kendi ba ına temel atmamı ve kök salmamı tır. Türkiye’nin yıkılmı temeli üzerine ve onun kökleri ile ya ıyor. Bu büyük ‘harabe’ yıkılması ile Arnavutluk dahi dü ecek ve a ır enkazı altında ezilecektir. Avrupa-yı Türkî’nin akvamı Türkiye’nin enkazı altında ezilememek ve kendi ba larına ya ayabilmek için çoktan çalı maktadırlar. Bu akvamın hali, kı nın karı altında beslenen ve bu so uk ve a ır yükün kalkmasıyla çabuk ne vünema ve tezehhür eden otların haline benzer. Arnavutlar ise asırlardan beri Türkler ile ba lanarak bu ‘gulyabani’nin sa lam yeri kalmadı nı ve gündün güne yıkılmakta oldu unu gördükleri halde yine bu çürük ve tehlikeli binadan uzakla mıyorlar. Bu ‘kar’ yüzlerce seneden beri altında kalan akvam-ı saireyi besledi i halde di er yerler kadar çi nenmemi zannolunan, Arnavutluk’un köklerini yakmı , ‘kara istibdat’ın bu uzun kı nda Arnavutluk donmu ve kurumu tur. [...].

“Türklerin tırnakları kesilecek ve artık bu yerlerin akvamını soymayacaklardır. Akvamın feryatları dinlenecek ve hukuk-ı me ruları verilecektir. Ol vakit Arnavutlar acaba seslerini çıkaracaklar mı? Yoksa son saate kadar Türklerin mezalim ve istibdatlarını kendileri üzerine ve akvam-ı saire üzerlerine tutmaya mı çalı acaklar? buradadır. Türklerin kara zulmünün kalkması zamanı yakla tıkça bu zulmün altında inleyen akvamın necat ümitleri artmaktadır. [...].

“Arnavutlar denize dü en ve hiç yüzmek bilmeyen bir adama benzerler. Lakin kendileri ile beraber denize dü en ve hiç yüzmek bilmeyen Türkleri de kurtarmak isterler. Fakat bu melunlar yüzmek bilenleri bırakmıyorlar ki kendilerini icap eden taraftan tutup sudan dı arı çıkarsın, iki aya mı yahut bir aya ıyla bir elini tutarak yüzmeye bırakmıyorlar. Böylece Türkler hem kendileri bo ulmakta hem de Arnavut milletini kendileri ile beraber denizin dibine do ru çekmektedirler. Bu tehlikeyi kendi gözleriyle görmekte olan Arnavutlar kendilerini ne için onu kurtarmak isteyenleri bırakmayıp alçakçasına onları da gark etmek isteyen bu fena ve akılsız adamın elinde bırakırlar? Böyle bir tehlikeye dü en adam ne yapmak icap eder? Kurtarmaya çalı anı da bo mak isteyen bu haini kuvvetli bir tekme ile denizin dibine göndererek yalnız nefsinin kurtarmalıdır. Necat tariki budur; ba ka çare yoktur. Türkiye bundan sonra ne yapabilir, ne ya amak yolunu bilir ve ne de ya amak ister ve hem de ya amamalıdır. Arnavutlar Türklerden ayrılmak istemezlerse onunla beraber kaybolup gideceklerdir. Bu ölmü bir adamdır. Ölmü adam ne kadar sevilse defnolunmak lazımdır, ondan ayrılmamak istemek onunla beraber mezara girmek demektir. Türkiye ölmü taaffün ediyor, daha ziyade tutamayız, zira bütün dünya bu fena ‘le ten’ rahatsız oluyor. [...]. Türkiye’nin dirilmesi ve yeniden ya aması

Arnavutluk'un ölümüdür. [...] te bu suretle Türkiye bir müddet daha ya ayacak olursa Arnavutluk'tan eser kalmayacak."¹³

"[Arnavutlar] elleri ba lı olarak duruyorlar. Çünkü ellerini ba layan ve elleri ba lı olarak dü manlara kar ı tutan 'Türk'tür. [...] Lakin Türk bu kadar kuvvetli midir ki bir eliyle Arnavutların ellerini ba lasın, di er eliyle Arnavutların dü manlarına yardım etsin? Hayır, pekâlâ biliriz ki Türk kuvvetli de ildir, lakin 'tilki'dir. Arnavutları desais-i ibliskâranesiyle ve hainane i fal eder. [...] Bugün Arnavutluk ayakları ba lanmı ve onu parça parça yapmaya hazırlanmı birtakım çakallar ve tilkilerle ihata olunmu bir 'arслан' gibidir. [...] Evvel emirde Türkiye'ye bir kere di gösterip demeli ki:

'Sen çekil, defol, karı ma. Çünkü sana yaptı ım iyiliklere kar ı bana yaptı ın ihanetkârane fenalıkları görüyorum. Be yüz seneden beri seni muhafaza etmekteyim, sen ise elimi ba lı tutup ba kalarına parçalatmak istiyorsun ve dü mek istedi in uçurumun dibine beni de çekmek istiyorsun.'

Türkler nedir? Ellerinde birer dilenci sopasıyla Asya-yı imalî vustadan gelme vah i bir kavimdir. Bunlar vah ilikleri ile dünyanın en güzel ve mütemeddin yerlerini elde ettiler. Ve soyup so ana çevirdikten sonra tahrip ve israf ettiler ve hâlâ zulüm altında tutarlar ki bütün dünyaya deh et gelmektedir. [...] Türkler tufan gibi ve dolu gibi yer üzerinde gelmi ve geçmi olan akvam-ı vah iyedir. [Türklerin] fazla ya amaları ve imdiye kadar ya amaları kendilerine kelepirdir. Daha fazla ya amaya hakları yoktur. Ve bundan sonra ne ya ayabilirler, ne ya amak isterler, çünkü imdiye kadar milel-i saire gibi hiç milliyet ve hükümet-i mütemeddine te kil edemediler; ilelebet vah ilik ile ya amak isterler. Bunlar kaybolacaklar ve bunlardan insanların kurtulmaları için kaybolmaları lâzımdır. [...] Biz ne Türk'üz, ne de Asya akvamından gelmeyiz; biz Avrupa'nın en eski kavmiyiz."¹⁴

"Arnavutluk'ta hükümet-i Türkiye yalnız vergi ve asker toplamak içindir. Yirmi ya ma girdin, sen Arnavuto lu, gel uzak yerlerde bir kı lada kapan otur! Gel, sen Arnavuto lu bir keçi için senede be kuru öde, ki bu keçiden bir senede bu paranın yarısını bile çıkaramazsın! Türk memurunun i i budur, fakat hükümet yine yoktur. Malı ve evladı gasp edilen köylünün kulübesinden zaptiye çıkar, arkasından hırsız girer çalar, dü man girer öldürür. Köyleri soymaya muktedir olan o Türk memuru hırsız be dü mandan muhafaza etmeye muktedir de ildir!

Zavallı Arnavut! Canını ve malını muhafaza edebilmek için elinde silah ile gece gündüz bekler. Fakat silahını bırakır bırakır ise! Çünkü hükümet-i Türkiye muhafaza edemedi i köylü Arnavutların elinden silahını alıp ellerini ba lı olarak hırsız ve dü man kar ısında bırakır. Bırak[ır] ki

¹³ O.S.O., "Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası II", *Çınaraltı*, S. 107, 9 I. Te rin 1943, s. 8, 9, 10.

¹⁴ O.S.O., "Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası III", *Çınaraltı*, S. 108, 16 I. Te rin 1943, s. 8, 9, 11.

hükûmet-i Türkiye memurları namuslu Arnavutları soymak için haydutlar ile birle irler. Böyle bir idareye hükûmet namı verilir mi? Hiçbir vakit.”¹⁵

“Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası”na li kin Orhan Seyfi’nin Bazı Dü ünceleri

Orhan Seyfi, söz konusu ‘vesika’yı ne rederken risaledeki kabul edilemez ifadelerle ilgili olarak zaman zaman birtakım de erlendirmeler ve tartı malarda da bulunur. Sorular sorar ve bunların cevaplarını arar. Kimine do rudan kimine de ima yollu cevaplar vermeye çalı ır.

Bu çerçevede Orhan Seyfi’nin üzerinde durdu u ve sorguladı ı ilk nokta, “ . Sami” imzasının söz konusu risalenin üstünde yer almasıdır. O, bu imzanın gerçekten ondan habersiz ba kaları tarafından konup konmadı ı hususunu soru turur. Ancak aynı yerde zımnen de olsa kanaat izhar edici ba ka soruları da gündeme getirir. Sözgelimi bu kitabı okuyan Arnavutlardan hiçbiri, kitabın üzerinde kendi adının bulundu unu ona söylememi ler midir? Söylemi lerse neden bunu reddetmemi tir? Acaba bunları yapmaya devrin artları içerisinde imkân mı bulamamı tır? Öyleyse . Sami’nin birinci dereceden akrabaları niçin ölümünden bugüne kadar çıkıp eserin ona ait olmadı ını net bir dille beyan etmemi ler ve onu bu isnattan kurtarmamı lardır? Neden susarak kabul etmi gibi görünmü lerdir?

Bunlarla birlikte Orhan Seyfi, e er bu risaleyi . Sami yazmamı sa kim yazmı tır diye de sorar. ayet Arnavut milliyetçisi ba ka biri tarafından yazılmı sa o zaman bu risalenin sahibi görünmekten niçin imtina etmi tir? Risaleyi Arnavutçadan “harfiyen” tercüme eden ve adını koyma cesaretini gösteren ahin Kolonya asıl yazarı bilmiyor muydu? Biliyor idiyse neden bu yanlı ı düzeltmemi tir?

Orhan Seyfi, daha ilk ne rinde sıraladı ı bu ve benzeri sorularla ilgili olarak bunların “üzerinde durulmaya muhtaç noktalar” barındırdı ını söyler. Ancak beraberinde bunların hiçbir ehemmiyetinin olmadığını da ekler. Çünkü ona göre hakikat olan bir ey vardır ki o da böyle bir risalenin elde bulunması ve daha da önemlisi risalenin “Türk milletine hakaretlerle, nefretlerle, lanetlerle dolu”¹⁶ olmasıdır. Ayrıca bu risale yazılmı , basılmı , da ıtılmı , okunmu ve henüz de reddedilmemi tir.

¹⁵ O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Milliyetçilik – Irkçılık Yine Birkaç Söz”, *Çınaraltı*, S. 110, 30 I. Te rin 1943, s. 10-11.

¹⁶ O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası I”, *Çınaraltı*, S. 106, 2 I. Te rin 1943, s. 8.

Kime ait oldu u hususunun sorgulandı ı kısımlarda eserin muhteviyatı ve yo unlu u dikkate alınarak yapılan ilginç bir de erlendirme var. Bu, Orhan Seyfi'nin durdu u noktayı da sezdirir mahiyettedir. Orhan Seyfi eserle ilgili sorular sorarken der ki “Bu alelade bir adamın yazabilece i basit bir eser de ildir. Çok geni , çok mütenevvi malumat sahibi, Arnavutluk tarihini, dünya ahvalini pekiyi bilen, çok münevver, çok müfrit Arnavut milliyetperveri biridir. Arnavutlarca onun da öhreti olması lazım.”¹⁷

Orhan Seyfi, ikinci olarak eserin yayınlandı ı tarihe dikkati çeker ve bununla ilgili dü üncelerini serdedir. Ona göre eser en tehlikeli bir zamanda, 1899'da Osmanlı Devleti'nin payla ılmasının konu uldu u ‘bir sırada Makedonya’da kan gövdeyi götürürken yazılıyor ve altı yüz seneden beri koynumuzda büyüttü ümüz vatanda larımızın, karde lerimizin bizi arkadan vurmasını bekliyor.’ Orhan Seyfi, i in vahametini bununla da sınırlı tutmuyor. Daha “feci” olan ba ka bir noktaya daha i aret ediyor. Ona göre “çok muhtemeldir ki Me rutiyet’ten sonra bu kitabın tabileri, na irleri, taraftarları, bu kitabı gizli gizli ceplerinde ta ıyanlar, elden ele dola tıranlar, ttihat ve Terakki Te kilatı’na da girmi ler, Osmanlı vatanperveri kesilmi ler, memleket meselelerinde söz sahibi olmu lar, Türk milletinin mukadderatını idare edenlerin arasına karı mı lardır.”¹⁸ Orhan Seyfi, buna kanıt olarak elindeki nüshanın derkenarına bir zabıt tarafından dü ülen notları gösteriyor¹⁹.

“Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası”na Vâ-Nû’dan İlk Tepki/ tiraz

Orhan Seyfi'nin *Çınaraltı* dergisinde ba lattı ı bu ne ir, okura intikal ettikçe beraberinde birtakım tepkiler uyandırır. Daha önce de i aret edildi i gibi kimi mektupla, kimi de sahip oldu u kö esinden dü üncelerini açıklayarak sadece tek yönlü olan ne ri tartı ma havasına sokar. Bu çerçevede ne riyata ilk ciddi ve kapsamlı tepki, *Ak am* gazetesi yazarlarından ve Orhan Seyfi'nin de yakın arkada larından Vâlâ Nurettin'den gelir. Vâ-Nû, söz konusu gazetede ki kö esinde “ emsettin Sami Sinsi Bir Türk Dü manı mıydı? – Hâ â!” adlı yazısını kaleme alır ve Orhan Seyfi'nin ba lattı ı ne re ili kin dü ünce ve ele tirilerini ortaya koyar.

Vâ-Nû yazısına “Orhan Seyfi Orhon yalnız emsettin Sami'nin aziz ruhunu de il, ondan bütün ömrümüzce feyiz alan neslimizi rencide edecek

¹⁷ O.S.O., *agm.*, s. 8.

¹⁸ O.S.O., *agm.*, s. 9.

¹⁹ Orhan Seyfi, söz konusu derkenar notları ilgili kısımda veriyor. Bunun için bk. O.S.O., *agm.*, s. 9.

ŞEMŞETTİN SAMİ'YE İSNAT EDİLEN ARNAVUTLUK NE İDİ, NEDİR, NE OLACAK? ADLI
ESER ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

bir yazı ne retti.” diye serzeni te bulunarak ba lar. Devamında nakletti i bir hadise ise söz konusu ne rin kendisinde ve . Sami'nin o günkü yakınlarında yarattı ı tahribatı ve psikolojiyi göstermesi bakımından son derece dikkate de er:

“Merhumun yakınlarından birinin dedi i gibi:
- Kaç gündür uyuyor, uyanıyorum: ‘ çimde bir dert var... Neydi?..'’
diye dü ünüyorum. Aklıma geliyor ki, sebep bu hücum yazısıdır.”²⁰
Büyük bir bilgine duyulan hürmetin ve ahde vefanın tezahürü oldu u açık olan bu ilk cümlelerden sonra Vâ-Nû, içinden geçirdi i ilk dü üncesini belirtir: “ emsettin Sami'den böyle bir ey sadır olmaz.”²¹

Ancak o, böylesi sübjektif yargılarla konuyu kapatma taraftarı da de ildir. Orhan Seyfi'nin ne rini belli noktalarda toplayarak sorgular ve ona kendi anlayı na uygun cevaplar verir. Buna göre Vâ-Nû, öncelikle . Sami'ye isnat edilen eserin kendisi üzerinde durur. Eserin Arnavutça yazılmı oldu unu, ancak bu orijinal dildeki nüshanın henüz mevcut olmadığı nı belirtir. Daha da ilginç ise varsayılısın ki . Sami eseri Arnavutça kaleme almı olsun; peki ama o kadar iyi bildi i hâlde eseri, Türkçeye niçin ahin Kolonya adlı biri çevirmi olsun? Vâ-Nû, bunun “ a ilacak” bir ey oldu unu belirtir. Ayrıca eserin üzerinde bulunan “Arnavutçadan harfiyen mütercemdir.” ifadesinin izaha muhtaç oldu unu söyler. Bundan maksat, ‘ . Sami'nin imzasından ve öhretinden yararlanarak eseri çok okutmak mıdır?’ diye de sorar. E er böyle bir amaç var ise o zaman da eserin pek çok nüshasının piyasada bulunması gerekti ini; ancak böylesi tehlikeli bir metnin 1899 yılında Sultan Abdülhamit'in hafiyelerinin eline geçmemesinin dü ünülemeyece ini ve dolayısıyla bunun vukuunda da . Sami'nin Sultan Abdülhamit rejimi tarafından ezilmesinin ve ortadan kaldırılmasının kaçınılmaz oldu u tezini ileri sürer. Hatta Vâ-Nû, söz konusu rejimin acımasızlı nı ve katlı nı göstermek için . Sami'nin *Kur'an*'ı Türkçeye tercüme etmeye kalktı ında idama mahkûm edildi ini ve bundan ancak afla kurtulabildi ini belirtir²². Oysa bütün bunlar olmadı ı gibi o yıllarda . Sami'nin, Yıldız Sarayı'ndaki Tefti -i Asekrî Komisyonu ba kâtipli i görevini sürdürmekte oldu unu ilave eder. Anla ılaca ı gibi Vâ-Nû'ya göre *Arnavutluk Ne di, Nedir, Ne Olacak?* gibi tehlikeli bir yayının devrin

²⁰ Vâ-Nû, ““ emsettin Sami Sinsi Bir Türk Dü manı mıydı?’ – ‘Ha â’”, *Ak am*, 15 Te rinievvel 1943, s. 3.

²¹ Vâ-Nû, *agm.*, s. 3.

²² Vâ-Nû, bu bilginin kayna nı vermiyor. Okumalarımız boyunca onun böyle bir te ebbüsten dolayı idam cezasına çarptırıldı nı ve daha sonra affedildi ini açık olarak görmü de iliz. Muhtemelen bu bilgi, kimi di er benzer bilgiler gibi . Sami etrafında olu an rivayetlerden biridir.

yönetimi tarafından görmezden gelinemeyeceğini ve kaldı ki yayının do rulu unda . Sami'nin ne i gal etti i makamda ve ne de stanbul'da oturabileceğini söyler.

Bu makul ve kayda de er önermelerle birlikte Vâ-Nû, kitabın mütercimi ahin Kolonya'nın ki ili inden hareket eden ve dolayısıyla daha zayıf addedilebilecek olan ba ka de erlendirmeler ve tahminler de ileri sürer. Sözgelimi ahin Kolonya'nın “orijinal” bir insan oldu unu belirttiikten sonra *Cem* dergisinin onunla ilgili yayımlamı oldu u elde içkili resmine temas eder. Bu zatın . Sami ile ihtilafının olabileceğinin akla pek yakın oldu unu söyler. Ancak buna hiçbir gerekçe sunmaz. Sadece “belki de ona böyle bir muziplik etmi tir. Arnavutluk mültecili i yapacak yerde, Kamus-i Türkî'ye mukaddeme yazıyor diye ona fena bir oyun oynadı ”²³, diyor.

Vâ-Nû'nun, eserin . Sami'ye ait olmadığını ispat etmek için ileriye sürdü ü gerekçelerden bir di eri de aidiyet duygusudur. Vâ-Nû, bunu iki noktaya dayanarak göstermeye çalışır. Bunlardan birincisi, Sami'nin Türkçede bıraktı ı eserleridir. Ona göre Sami, Türk milletine son derece ba lı bir insandır. Bunu kavramak için sadece *Kamûs-i Türkî*'nin önsözüne bakmak yeterlidir. Onun bir “tek ve münferit risale ile kendi maddi ve manevî hayatını sıfıra indirmeye kalkması varit olamaz.”²⁴ Vâ-Nû, buna ilave olarak ailesindeki tavrı ve davranı larında da onun bu millete ne kadar kuvvetle ba lı oldu unu gösteren kanıtlarla dolu oldu unu söyler. Onun aile içinde çocuklarına Türklerin aleyhinde olacak herhangi bir olumsuz cümle kurmadı ı gibi Arnavutça yerine Türkçe ö retti ini belirtir. Ayrıca e inin Türk, kendisinin de “evlad-ı fatihandan oldu unu, büyük dedesinin öz Türk ismi ta ıdı ını iddia edenlere” bile rastladı ını ifade eder.

Ancak Vâ-Nû, . Sami'nin bir eserindeki tavrını gözden kaçırmaz. Bilindi i gibi Sami, *Kamûs'l-a'lâm*'da Arnavutlarla ilgili kısımlara yer yermi ve onları müstakil maddelerde²⁵ etraflı bir ekilde anlatmı tır. Vâ-Nû, bu anlatımların “iltimaslı” oldu unu söyler. Ancak beraberinde ayrılıkçılıkla alakasının bulunmadı ını da ekler. Ona göre söz konusu kısımlardaki tavrı, bir insanın do du u topraklara kar ı duymu oldu u sevginin bir tezahürüdür.

²³ Vâ-Nû, *agm.*, s. 3.

²⁴ Vâ-Nû, *agm.*, s. 3.

²⁵ Sözü edilen maddeler için bk. . Sami, “Arnavut”, *Kamusu'l-A'lâm*, Birinci Cilt, Mihran Matbaası, stanbul 1306, 143-148.; . Sami, “Arnavutluk”, *Kamusu'l-A'lâm*, Birinci Cilt, Mihran Matbaası, stanbul 1306, 149-153.

Vâ-Nû'nun, Orhan Seyfi ne rine kar ı kaleme almı oldu u yazısında altını çizdi i son nokta ise söz konusu eserin üslubudur. O, . Sami'nin üslubunu bilen biri olarak risaledeki üslubun . Sami'ye ait olmadı ını söyler. Hatta “ehl-i hibre olarak ben ‘katiyen de ildir’ derim. Ba ka diyecekler de vardır.”²⁶ der. Ancak Vâ-Nû, her ne kadar ‘ehl-i hibre’ olarak bu kesinlikte cevap verse de bunun aslında dedi i gibi olmadı ı açıktır. Zira söz konusu risale tercüme oldu u için eser üzerinde böyle bir üslup çalı ması yapılamaz. Yapılsa da alınan sonuç yanıltıcı olur.

Vâ-Nû'nun bu itirazlarına Orhan Seyfi, ba ında bulundu u derginin 109. sayısında yayımladı ı “Koynumuzda Beslediklerimiz! ... Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası ... Yine Birkaç Söz” ba lıklı yazısıyla cevap verir. Ancak söz konusu münaka a süreci izlendi inde Vâ-Nû'nun *Ak am* gazetesinde yayımladı ı ““ emsettin Sami Sinsi bir Türk dü manı mıydı? – ‘Hâ a”” ba lıklı yazısına Orhan Seyfi'nin, yukarıda *Çınaraltı* dergisinin 109. sayısında yayımladı ını söyledi imiz cevabi yazısından önce Vâ-Nû'ya bir mektup gönderdi i ve mektubunda bahsi geçen yazıda dile getirdi i kar ı dü üncelerini özetle ifade etti i, Vâ-Nû'nun *Ak am* gazetesindeki “Ak amdan Ak ama” kö esinde 20 Te rinievvel 1943 tarihli nüshasında yayımladı ı “ air Orhan Seyfi'nin cevabına dair dü üncelerim” ba lıklı yazısından anla ılıyor. Daha açık bir ifade ile Orhan Seyfi, Vâ-Nû'nun kendi ne rine itiraz eden yazısını dergisi *Çınaraltı*'nda kar ılamadan/cevaplamadan önce Vâ-Nû'ya yazmı oldu u bir mektupla cevaplıyor. lerde de görülece i gibi mektupla verilmi bu ilk kar ı cevabi yazı, sonrakine göre daha muhtasardır. Vâ-Nû, Orhan Seyfi'nin cevabi mektubunu “Dostum air Orhan Seyfi Orhon'un emseddin Sami aleyhinde yazdı ı bir yazıdan rencide olarak bu sütunda dü üncelerimi anlatmam üzerine, Seyfi bana bir mektup göndermi . ‘Bir müdafaa hakkı olarak de il, bir dostluk hakkı olarak’ dercini istiyor.”²⁷ giri iyle kö esinde yayımlıyor.

Vâ-Nû'nun kö esinde derç etti i bu mektupta Orhan Seyfi, önce *Çınaraltı*'ndaki ‘bir hıyanet ve nankörlük vesikası’ ba lıklı ne riyatından dolayı Vâ-Nû'nun kendisini neredeyse “suiniet”le suçladı ını, aralarında Türkçülük bakımından ayrılıkların oldu unu bildi ini²⁸, ne var ki söz konusu

²⁶ Vâ-Nû, ““ emsettin Sami Sinsi Bir Türk Dü manı mıydı? – ‘Ha â””, *Ak am*, 15 Te rinievvel 1943, s. 3.

²⁷ Vâ-Nû, “ air Orhan Seyfinin cevabına dair dü üncelerim”, *Ak am*, 20 Te rinievvel 1943, s. 3.

²⁸ Vâ-Nû, aynı mektubun “BEN M NOTLARIM:” ba lıklı kısmında Orhan Seyfi'nin bu fikrine “Arkada ım ço u dü üncelerinde yalnız benimle de il, milletin ço unlu u ile de ayrı bir yol takibeder kanaatindeyim.” ekinde kar ılıklı vererek onun genele göre a ır ı uça oldu unu söyler.

ne riyatın, onu kendisi aleyhinde bu derecede tahrik edebileceğini hiç ummadığını belirtir. Orhan Seyfi, bu ön izahtan sonra Vâ-Nû'nun 15 Te rinievvel 1943 tarihli kö esinden yayımladığı yazısında dile getirdiği iddia ve tezleri, asıl izahı daha sonra *Çınaraltı*'nda yapacağını kaydederek kısaca cevaplar. Bunlar, daha önce de vurgulandığı gibi Orhan Seyfi'nin *Çınaraltı*'nda mahut tarihte yayımladığı yazısında geniş ve etraflı bir şekilde yer almıştır. Bu itibarla bunlar üzerinde burada ayrıca durmak yerine, söz konusu mektupta dile getirilen çoğu benzer tez ve iddiaların daha sonra yayımlanan yazı ile birlikte ele alınmasının daha doğru olacağını düşünürüz.

Ak am gazetesinde söz konusu kö esinden yayımladığı Orhan Seyfi'nin mektubunun hemen devamında Vâ-Nû, mektupta beliren hususlara cevap olarak anlaşılan "BEN M NOTLARIM:" adlı kısmı ekler. Bu kısım, rakamlarla işaretlenmiş altı kısa paragraftan oluşmaktadır ve işaretli her bir paragraf, Orhan Seyfi'nin mektubunda ileriye sürülen itiraz, iddia ve görüşlere birer cevap mahiyetindedir ki, bunları Vâ-Nû, tartışma süresince benzer şekilde yazılarında dile getirmiştir. Burada asıl dikkat çeken ve farklı olan ise "BEN M NOTLARIM:"ın bittiği noktada yer alan "HAM :"'tir. Bu, meselenin vaz'ı ve selameti için Vâ-Nû'nun diğer basın mensuplarına yapmış olduğu bir çağrıdır²⁹.

Bu mektuptan sonra Orhan Seyfi'nin asıl ve kapsamlı cevabı, daha önce de belirtildiği üzere *Çınaraltı*'nın 23 I. Te rin 1943 tarihli 109. sayısında gelir. Bu cevabi yazıda Orhan Seyfi, Vâ-Nû'nun görüşü, düşünce ve itirazlarını ayrı ayrı karıştırmadan önce genel değerlendirilmeler yapar. Ona göre Vâ-Nû, yazdıklarıyla 'bilinenlere hiçbir şey ilave etmemiştir', ayrıca onu son derecede 'gelişmiş güzel müdafaa etmiştir'³⁰. Orhan Seyfi, bütün karıştırmalarda ve Vâ-Nû'da da beliren söz konusu neyin yerinde olmadığı ve maksadını atlatması hususunu da bu bağlamda ele alır ve neyinindeki maksadı

²⁹ İlgili olduğu belirttiğimiz bu "HAM :"'i burada olduğu gibi sunmakta yarar vardır: "HAM : Ellerinde muteber nehir vasıtaları olan diğer muharrir arkadaşlarımdan cevaplarını, velev 'dostluk hakkı' olarak, kendi gazete veya mecmualarında vermelerini rica ederim. Aksini kabul etmeme, Ak am gazetesini de, ahsan kendimi de arzu etmediğimiz 'münakaş'çe itlerine sürüklemem olurum. Esasen emsalsiz bir Türk âlimine muhabbetimiz ve mânen medyunlu umuz yüzünden iyi bir Türk âmirini de kırma istemiyoruz; kaldı ki ahsan pek sevdiğimizdir." Vâ-Nû, " diğer Orhan Seyfinin cevabına dair düşününceyim", *Ak am*, 20 Te rinievvel 1943, s. 3.

³⁰ Orhan Seyfi, benzer bir düşünceyi de yazının sonlarında şöyle dillendiriyor: " te Vâlâ'nın itirazları bunlardır. Görülüyor ki alelacele bulunmuş şeyler. Bununla beraber bu meselede mühim temaslara ve ciddi tetkiklere girdiğini de haber veriyor." O.S.O., "Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası ... Yine Birkaç Söz", *Çınaraltı*, S. 109, 23 I. Te rin 1943, s. 10.

ŞEMŞETTİN SAMİ'YE İSNAT EDİLEN ARNAVUTLUK NE İDİ, NEDİR, NE OLACAK? ADLI
ESER ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

tekrar eder. Buna göre o, . Sami'nin veya bir ba kasının “aziz ruhunu incitmek” için de il, “kitabı sadece tarihî bir vesika mahiyetinde” ne retmektedir³¹. Ba ka bir ifadeyle ortada Türklerin aleyhinde bir metin vardır; bu metin görmezden gelinemez ve Türk kamuoyuna intikal ettirilmelidir:

“Çınaraltı'nda bu hıyanet ve nankörlük vesikasını okuyanlar emsettin Sami'nin ahsına kar ı benim kalemimden bir tek tariz kelimesine rast gelmemi lerdir. [...]. Buna ra men, bu risale, sahibini çok kötü töhmet altına koyuyorsa kabahat benim de ildir. Müellifin bu töhmetten kurtulabilmesi için bu eserin sahteli ini veya kendisine kasten isnat edildi ini ispat etmek icap eder³². Bu ne benim vazifemdir, ne de benim yapabilece im bir i . Ben, 44 seneden beri ret ve tekzip edilmeyen bu eserin metnine kendili imden hiçbir ey ilave etmeden ne rediyorum. Hıyanet ve nankörlü e

³¹ Orhan Seyfi, Vâ-Nû'nun bu ne irlle sadece . Sami'nin aziz ruhunu de il, ondan bütün ömrünce feyz alan neslimizi rencide” etmi tir yönündeki suçlamasına ona yazdı ı mektubunda da cevap verir. Orhan Seyfi'nin kanaatine göre bu ne ir, ne . Sami'nin aziz ruhunu, ne de bir ba kasının onurunu rencide etmektedir: “Bu vesileyle hiç kimsenin ne vicdanına, ne ahsına, ne hüviyetine en küçük bir imada bulunmadan, bu nankörlük ve hıyanet vesikasını meydana çıkardı ım için emseddin Saminin aziz ruhile onun bütün sevenler rencide oluyormu ! Peki amma, bu risaleyi dolduran o enî hakaretlerden, lânetlerden, iftiraldan Türk milletinin ruhu hiç mi rencide olmuyor? Niçin bir kelimeyle olsun bundan bahsetmiyorsun?” Vâ-Nû, “ air Orhan Seyfinin cevabına dair dü üncelerim”, *Ak am*, 20 Te riniyevvel 1943, s. 3.

³² *Arnavutluk Ne di, Nedir, Ne Olacak?* adlı risalenin sahteli i veya hakikili i konusu, Orhan Seyfi'nin Vâ-Nû'ya göndermi oldu u mektupta da gündeme getirilmi ve tartı ılımtır. Mektubunda Orhan Seyfi Vâ-Nû'ya eser “ke ke ba kasının olsaydı! Ke ke bunu ispat edebilseydin! Fakat, maalesef, bu hususta benim gibi senin de hiçbir ciddî delilin yok. imdiye kadar bunu bir reddeden, bir tekzip eden de çıkmamı . Birtakım kıyaslarla, indî mütalaalarla mevcut olanı yok farzetmek imkânsız oldu unu da bilirsin.” dedikten sonra sorar: “ u halde ne yapmamı istiyordun? Bunu gizleyim mi? Bu kitaba yataklık mı edeyim? Yahut: ‘Adam sen de, Türk milletine herkes sö ebilir; ona hakaret etmek, iftira etmek mubahtır.’ mı diyeyim.”

Vâ-Nû, kö esinden yayımladı ı bu mektubun hemen devamında ilave etti ini belirtti imiz “BEN M NOTLARIM.” kısmında Orhan Seyfi'nin bu dü ünçe, tez ve sorularını ele alarak de erlendirir. Bu, ilmî endi e ve hassasiyetten kaynaklanmakla birlikte Sami kar ısında olundu unu unutmayan ve onu koruma güdüsüyle hareket eden son derece ilginç ve dikkate de er bir de erlendirme veya cevaptır: “Bu bahsi, altı yedi tanınmı Türk muharririnin bulundu u bir mecliste görü üp ittifakla u neticeye vardık: ayet elimize böyle bir vesika geçseydi, daha da incelemek imkânını bulmasaydık, (meselâ bunun Me rutiyette de münaka a mevzuu oldu unu, emseddin Sami aleyhinde de il, ahin Kolonya aleyhine bir cereyan uyandırdı mı ö renemeseydik), emseddin Sami gibi Türklü e bunca faydalar temin etmi bir ahsiyetin hâtrasını rencide etmiyecek derecede ihtiyatla kalem kullanırdık. Yazımızın umumundan u mâna çıkardı: ‘Böyle bir a ılası risale bulunmu tur. Ne olsa gerek? ncelensin diye ortaya koyuyoruz.’” Vâ-Nû, “ air Orhan Seyfinin cevabına dair dü üncelerim”, *Ak am*, 20 Te riniyevvel 1943, s. 3.

temellük edecek de ilim ya, yapabilece im bu kadardı. E er bir zat, bu kitabın emsettin Sami'ye ait olmadı ını gösteren bir vesika bulursa onu da büyük bir sevinçle ne rederim.”³³

Bu de erlendirmelerden sonra Orhan Seyfi, Vâ-Nû'nun itirazlarına geçer ve onlara kısaca temas ederek cevap verir. Onun bu ba lamda de indi i ilk husus, Vâ-Nû'nun ‘ Ha a, . Sami'den böyle bir ey sadır olmaz’, ifadesidir. Orhan Seyfi, buna son derece ilginç deliller getirerek cevap verir. Ona göre kimseye, hıyaneti ortaya çıkmadan hain oldu u söylenemez; hıyanet ortaya çıktıktan sonra anla ılır. Nitekim Kürt Mustafa isyan etmeden önce bir Osmanlı Pa asıydı. Çerkez Ethem, kahramandı. Damat Ferit, sadrazamdı. Ancak bunların ihaneti vuku bulduktan sonra anla ılmı tır. Bu, gerçekten dikkate de er bir yakla ımdır. Ne rin ba ından sonuna kadar . Sami aleyhinde olumsuz bir imada ve tarizde bulunmadı ını özellikle vurgulayan Orhan Seyfi, gerek buradaki, gerekse di er yerlerdeki bu tip yakla ımları ile onun ‘hain’ oldu unu zımmen söylemi oluyor. Kime ait oldu u konusunda ciddi tartı maların oldu u bir risaleden hareketle bu tarz bir imada bulunmak, kabul edilebilir de ildir.

Eserin neden Arnavutça yazıldı ı ve tercüme edildi i konusunda ise Orhan Seyfi, son derece kısa ve zaman zaman da ironik cevaplar verir. Ona göre eserin dilinin Arnavutça olması, tabii ki “Türklerin arasında de il Arnavutların arsında bir ihtilal”³⁴ çıkarmayı amaçladı ı içindir. Tercüme konusunu ise “edebilirdi ama etmek istememi ” der. Ayrıca Türkçe de il de Arnavutça yazılmasını ‘kolay ele geçmemesi’ ile ili kilendirir. Eserin Arnavutçasının ortalıkta görülememesini de ‘bulamamı sak eserin olmadı ı anlamına gelmez’ diye yanıtlar. Buna kendisine intikal etti ini söyledi i bir bilgiyi ekler: “Bir okuyucum, bana Arnavutçası oldu unu, fakat onun daha mutedil yazıldı ını haber veriyor.”³⁵

Vâ-Nû'nun, eserin . Sami tarafından yazılmadı ını gerekçelendirirken ileriye sürdü ü kanıtlarından biri, devrin rejimi, yani Sultan Abdülhamit idaresiydi. Ancak Orhan Seyfi, Vâ-Nû'nun bu noktada ileriye sürdü ü kanıtı güçlü bir mantık hamlesiyle zayıflatır. Ona göre . Sami'yi ‘ezecek’ veya ortadan kaldıracak idarenin do al olarak ahin Kolonya’yı da ezmesi, ortadan kaldırması gerekirdi. “ ahin Kolonya tercüme etmi ve imzasıyla ne retmi . Onu neden ezmemi ler? Cürüm orta ı

³³ O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası ... Yine Birkaç Söz”, *Çınaraltı*, S. 109, 23 I. Te rin 1943, s. 8.

³⁴ O.S.O., *agm.*, s. 9.

³⁵ O.S.O., *agm.*, s. 9.

de il mi? Üstelik mebuslu a kadar yükselmi ?”³⁶ Orhan Seyfi, eserin ahin Kolonya tarafından yazıldı ı ve emsettin Sami'nin öhretinden yararlanmak maksadıyla veya belki de muziplik olsun diye ona atfedildi i çıkarımını da ciddi bulmaz³⁷.

Orhan Seyfi, eserin üslubu ve tek nüsha olu una ili kin dü üncelerini de belirtir. Ona göre çeviri bir eserde üsluptan yazara ula maya çalı mak beyhude bir i tir; zira üslup olsa olsa mütercimindir ve bu yüzden sonuca ula ılamaz. Ku kusuz bu, yerinde bir dayanaktır. Ancak Orhan Seyfi, burada daha ilginç olan bir noktaya dikkat çekerek Vâ-Nû'ya ba ka bir eyi salık verir: Risaledeki “yazıların bir kısmını bu bakımdan *Kamûsü'l-a'lâm*'la kar ıla tırmasını tavsiye ederim.”³⁸ Bu ifade ile Orhan Seyfi'nin neyi ima etti i veya kastetti ini ku kusuz anlıyoruz. Ancak hatırlanaca ı üzere Vâ-Nû, kabul edilir veya edilmez, buna kendince bir temellendirme yapıyordu. Ona göre herkes do du u toprakları anlatırken biraz daha ‘iltimaslı’ davranabilir. . Sami'nin yaptı ı ey bundan ötesi de ildir. Ayrıca tek nüsha meselesine de yine kendisine ula an okuyucu mektuplarına dayanarak eserin di er nüshalarını görenlerin oldu unu söyler. Beraberinde ironik bir cümle eklemeyi de ihmal etmez: “Vâlâ da kolayca tahmin edebilir ki bir kitap tek nüsha basılmaz.”³⁹

Orhan Seyfi'nin Vâ-Nû'nun ele tirisine yazdı ı bu ilk yazısında de indi i son nokta ise . Sami'nin aidiyet duygusu ve aile içindeki tavrıyla ilgilidir. Hatırlanaca ı üzere Vâ-Nû, . Sami'nin son derece Türklü e ba lı bir insan oldu unu söylüyordu. Orhan Seyfi ise aksi istikamette dü ünür. Ona göre . Sami, Arnavut milliyetperveri biridir. “Bu eser meydana çıkınca aramızdaki öhreti hiçe inse bile Arnavut milliyetperverli i öhretinin göklere çıkaca ına kani olabilir. Hatta bunda samimi de olabilir. Bunun bir hıyanet olması yalnız bizim bakımımızdandır.”⁴⁰ Ailesi ile ilgili olarak da

³⁶ O.S.O., *agm.*, s. 9.

³⁷ Orhan Seyfi, ahin Kolonya ile ilgili buna benzer dü üncelerini Vâ-Nû'ya yazdı ını söyledi imiz mektubunda da ortaya koyar. Bazı bakımlardan dikkat çekici oldu unu dü ündü ümüz bu kısa de erlendirmeyi burada vermekte yarar var: “Görüyorum ki bu i leri yapanlara ho kelimeler aramaktasın: (ahin Kolonya) orijinal adamını ... Belki de muziplik olsun diye emseddin Saminin adını o, koymu ... Ben, iki din ta ıyan münafıklar gibi, iki millî vicdan ta ıyan insanlardan da ho lanmam. Bu türlü orijinallikleri, muziplikleri i reñç bulurum.” Vâ-Nû, “ air Orhan Seyfinin cevabına dair dü üncelerim”, *Ak am*, 20 Te rinievvel 1943, s. 3.

³⁸ O.S.O., *agm.*, s. 10.

³⁹ O.S.O., *agm.*, s. 10.

⁴⁰ O.S.O., *agm.*, s. 10.

kitabın sadece yazana ait oldu unu ve dolayısıyla di er ki iler in buna dâhil edilmemesi gerekti ini söyler.

Orhan Seyfi'nin bu cevabi yazısına Vâ-Nû'nun kar ı yazıları ve yine Orhan Seyfi'nin cevapları ilgili gazete ve dergide yayımlanır. Bunlardan dikkat çekici olan Vâ-Nû'nun, 28 Te rinievvvel 1943 tarihinde kö esinde yayımladı ı “ emsettin Sami Son Günlerde Nelerle U ra ırdı?” ba lıklı yazısıdır. Vâ-Nû, bu yazısında küçük bir giri ten sonra kendisine gönderilen bir mektuba yer verir. Söz konusu mektup, eski bakanlardan Ra it Erer'e⁴¹ aittir ki, bu zat aynı zamanda . Sami'nin damadıdır. Ra it Erer, mektubunda . Sami'ye ili kin tanıklıklarına yer verir. Ona göre Sami her bakımdan Türklerin hizmetkârı bir zattır. Özellikle son senelerini yalnızca Türkçeye ve Türklü e hasretmi ve bastırdı ı bastıramadıklarıyla ardında pek çok ciddi eser bırakmı tır. Ra it Erer, bu ve benzeri gerekçelerle sürdürdü ü mektubunun sonlarında “Sami Bey'in hayatı ve eserleri ortada iken, sadakatına ba ka ahit aramaya lüzum var mı? Bir milletin hakiki mensupları ve dostları onu hizmetleriyle yükseltmeye çalı mı olanlar de il midir?”⁴² diye sorar ve mektubunu onun aynı zamanda evlad-ı fatihandan oldu unu ekleyerek bitirir.

“Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası”na Mektuplar ve Di er Tepkiler/Ele tiriler

Görüldü ü gibi bu ne re en uzun soluklu ve ayrıntılı tepkiyi Vâlâ Nurettin göstermi ve Orhan Seyfi de tepkilere ayrıntılı uzun cevaplar yazmı tır. Ancak ne re gösterilen tepkinin sadece Vâlâ Nurettin'le sınırlı olmadı ını daha önce de söylemi tik. Bu çerçevede tartı maya katılan ilk metinlerden biri, *Çınaraltı* dergisinin 108. sayısında Orhan Seyfi tarafından kısaca özetlenerek temas edilen imzasız bir mektuptur. Orhan Seyfi'nin verdi i bilgiye göre kendisine mektubu gönderen bu zat, Arnavut asıllı biridir ve mektubunda ‘Arnavutların do ruya do ru’ dediklerini belirttikten sonra Orhan Seyfi'nin yayımladı ı esere ili kin görü ünü serdedir. Ona göre bu eser, emsettin Sami tarafından yazılmı tır. Mektup sahibi buna üç sebep

⁴¹ İstanbul'da do an ve Babıali Tercüme Odası hulefasından Mehmet Mansur Efendi'nin o lu olan Ra it Erer, Galatasaray Sultanisini bitirdikten sonra Borsada ve Maliye Bakanlı ında çalı mı , Maliye Tefti Kurulu Ba kanlı ına kadar yükselmi tir. 1919-1922 yılları arasında çe itli bakanlıklarda bakan olarak görev yapmı tır. *Türklere Kar ı Haçlı Seferleri* adlı eserin sahibi ve emsettin Sami'nin damadı olan Ra it Erer 1952 yılında İstanbul'da ölmü tür. Geni bilgi için bk. Ra id Erer, *Türklere Kar ı Haçlı Seferleri*, (Yeni Edisyon), Üsküdar, 2002, s. 3.

⁴² Vâ-Nû, “ emsettin Sami Son Günlerinde Nelerle U ra ırdı?”, *Ak am*, 28 Te rinievvvel 1943, s. 3.

gösteriyor. Bunlardan ilki, . Sami'nin karde inin o sıralarda “hür fikirler”inden dolayı baskı altına alınmasına kar ı duydu u öç alma iste idir. kincisi, . Sami'nin asıl vatanı olan Arnavutluk'a olan sevgisi, üçüncüsü ise dönemin kötü yönetimine duyulan tepkidir. Orhan Seyfi, mektuptaki kanaatleri özetledikten sonra kendi dü üncesini ileri sürer: “Do rusu, bunların her üçü de, bu zatın böyle bir kitap yazması için haklı bir sebep olamazdı.”⁴³

mzasız mektup sahibinin görü lerine Orhan Seyfi'nin verdi i bu cevap dikkate de erdir. Dikkat edilirse Orhan Seyfi, mektup sahibinin ileriye sürdü ü gerekçelerin ehemmiyetsizli i veya geçersizli i üzerinde durmuyor, onları çürütmeye yönelmiyor. Son derece ince bir dille söz konusu sebeplerin böyle bir kitabın yazılmasına yeterli olmadı ını söylüyor.

Dergideki görünümüne bakıldı ında okurun, söz konusu ne irle oldukça ilgilendi i görülüyor. Bu nokta, derginin ilerleyen sayılarında Orhan Seyfi'nin, önceki kadar de ilse de cevap sadedinde kendisine gelen mektupları küçük notlarla cevaplamasından anla ılıyor. *Çınaraltı*'nın 109. sayısında “Açık konu ma” ba lı ı altında yer alan satırlar bunu açıkça gösteriyor⁴⁴.

Bunlar içinde en kapsamlı ve bir fikir söyleyeni, *Çınaraltı* dergisinin 113. sayısında yayımlanan okur mektubudur. Dr. N. Pasinli imzasıyla yayımlanan mektubun, Adanalı bir okurdan geldi i anla ılıyor. Orhan Seyfi, mektubu, ba tarafına koydu u bir paragraflık açıklamayla yayımlıyor. Aynı zamanda mektupta dile getirilen tezlere birer cevap mahiyeti de ta ıdı ı dikkatlerden kaçmayan açıklamada önemli olan nokta, okurdan gelen mektubun dergiye “aynen” dercedilmi oldu unun belirtilmesidir. Bununla birlikte mektubun di erlerinin aksine “bazı yeni bilgiler”i de ihtiva etti inin Orhan Seyfi tarafından açıkça ifade edilmi olmasındır.

⁴³ O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası I”, *Çınaraltı*, S. 108, 16 I. Te rin 1943, s. 8.

⁴⁴ Ne re destek oldu u ve Orhan Seyfi'yi de memnun etti i anla ılan bu mektuba, dikkat çekçi oldu u için Orhan Seyfi'nin kar ılı ını vermekte yarar görüyoruz:

“Açık Konu ma:

Bana mektup gönderen okuyucuma:

- Beni daha iyi anlamaya ba ladı ınıza memnunum. ahsan hiç kimseye ne gazezim, ne kinim vardır. Milletimi sevenleri takdir ve tebci ederim. Benim ho lanmadı ım insanlar, bu sevgiyi Türk dü manlı ı haline sokmaya çalı anlardır. Bana bir gün geliniz, konu alım.”
O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası ... Yine Birkaç Söz”, *Çınaraltı*, S. 109, 23 I. Te rin 1943, s. 9.

Pasinli'nin mektubu resmi bir hitapla başlar ve son derece ciddi, ilmi ve aynı zamanda belagat düzeyi yüksek cümlelerle devam eder:

“Sayın Muharrir!

Bu satırları ilmi ve millî bir cinayetin önüne geçmek ve maatteessüf karanlık kalmı bir noktayı aydınlatmak maksadıyla yazıyorum. Yoksa ben ne bir âlim ve ne de bir sanatkârım!

Türklük namına *Çınaraltı*'nda yaptığımız derli ne riyaatınızı merakla takip etmekteyim. Zavallı emsettin Sami'ye atfolunan eser münasebetiyle yazdığımız ve iktibas ettiğiniz yazılarınızı da okudum. Daha ilk yazınızda fâhi hataların düzeleceğini sanıyordum. Meğer merhumun çocukları da uyuyormu!”⁴⁵

Pasinli, bu takdimden sonra sadede gelir ve söz konusu olan risalenin Arnavutça nüshasının elinde olduğunu belirtir. Elindeki nüshanın ön sözünde eserin Türkçe, Yunanca, Bulgarca ve Arnavutça olarak ilk defa 1000 adet basıldığı kaydının yer aldığı; ancak O. Seyfi'nin ne rinde ifade edildiği gibi risalenin üzerinde muharrir adının yazılı olmadığını belirtir. Bu bilgiyi paylaştıktan sonra Pasinli, devamında kendi kanaatini, okumaları⁴⁶ ve duyularına dayalı bazı bilgileri zikreder. İki, eserin kime ait olabileceğine ili kin olan ahsî kanaatidir. Ona göre söz konusu risale . Sami'nin de ildir. “Evet yüzde nâmütenahi bir katiyetle söyleyebilirim ki emsettin Sami'nin böyle bir eseri yoktur! emsettin Sami böyle bir eser yazmamı tır ve yazmaz da...”⁴⁷ Pasinli, bunun dayanağını yine belli noktalarda arar. Ona göre . Sami, hayatını Türklere adamı , sırf bu millet ve bu memleket için otuz be

⁴⁵ O. S. O., “Yine O Mesele – Mahut Hıyanet Vesikası”, *Çınaraltı*, S. 113, 30 Kasım 1943, s. 10.

⁴⁶ Dr. Pasinli, bu bilgilerin yanında eserin kime ait olduğunu ileri kin okumalarına dayalı olarak başka bir bilgiyi de mektubunun baş tarafında paylaşır. O bilgi şöyledir: “1939 yılının nisan ayında talyanlar Arnavutlu a girdikleri zaman tarihçi (!) brahim Hakkı Konyalı (Yeni Gün) mecmuasında Arnavutlu un men ei ve tarihi hakkında bir makale yazmış ve o makalede mezkûr eserin . Saminin olduğunu ileri sürüyordu.”

Dr. Pasinli'nin sözünü ettiği bu makale Nisan 1939 tarihli *Yenigün* dergisinin “No. 9”da 16, 17, 41 ve 42. sayfalarında yayımlanan “Arnavutlu un Tarihçesi skender Beyin Osmanlılarla Mücadeleleri” başlıklı makaledir. Ancak Pasinli'nin yukarıda sözünü ettiği ekildeki bir bilgi bu makalenin herhangi bir yerinde yer almamaktadır. Makale, başlıktan da anlaşılacağı üzere skender Bey ve onun Osmanlı ile mücadelesi üzerine konumlanmakta; bu çerçevede skender Bey'in ahsiyeti, yeti mesisi, Osmanlı'ya ba kaldırmaması, dı ardan destek istemesi, yenilmesi, Venedik'e sığınması gibi tarihi bilgileri ihtiva etmektedir. Daha geniş bilgi için bk. brahim Hakkı Konyalı, “Arnavutlu un Tarihçesi skender Beyin Osmanlılarla Mücadeleleri”, *Yenigün*, No: 9, Nisan 1939, s. 16, 17, 41, 42.

⁴⁷ O. S. O., *agm.*, s. 10.

ya ında saçlarını a arttı biri olarak böyle bir metni asla kaleme almaz. Kaldı ki onun böyle bir eseri olmu olsaydı imdiye kadar smail Habip gibi, Mustafa Nihat gibi dönemin gerçek ilim adamlarınca ortaya konurdu. Pasinli, ayrıca Atatürk'ün millet tarifine gönderme yapar ve ona istinaden . Sami'nin her ne kadar ırkan Arnavut olsa da “harsen Atatürk kadar, nönü kadar Türktür.” der. Bu millete yapmış oldu u hizmetler bunun açık göstergeleridir.

Bununla birlikte Pasinli'nin duyuma dayalı olsa da ikinci sırada ileriye sürdü ü bilgi daha önemli ve dikkate de erdir. Pasinli, eserin . Sami de il, tam bir Arnavut milliyetçisi ve air oldu u bilinen a abeyi Naim⁴⁸ tarafından yazıldı ını söyler. Ona göre Naim, millî Arnavut tarihi ve edebiyatının en önemli ahsiyetlerindedir. Arnavutlar ona en büyük air, millî edip ve millî yazar olarak bakarlar. Bizde inasi neyse o da yeni Arnavut edebiyatında odur. Pasinli, verdi i bilginin kayna ını da söyler. Buna göre o, bu bilgiyi Amerika'da iken eski cumhurba kanlarından Fan Nollu ve Tiran'da Numo Skendo adlı dükkânıyla kitapçılık yapan Mithat Bey'den edinmiş tir. Kanaatleri ve duyumlarına dayanan Pasinli, son noktada Ziya Pa a'nın me hur dizeleriyle dü üncelerini özetliyor: Âyinesi i tir ki inin lâfa bakılmaz / ahsın görünür rütbe-i akl-ı eserinde.

Orhan Seyfi ise Pasinli'nin verdi i bu bilgileri yeni ve de erli bulur ancak aynı zamanda bunları yetersiz görerek ele tirir. Çünkü ona göre e er söz konusu risale milliyetçi karde i Naim tarafından yazılmış ve farklı dillerde ne ri yapılmış sa bundan . Sami'nin haberinin olmaması dü ünülemez. O hâlde . Sami, niçin bu risaleyi reddetmemiş tir? Hiç olmazsa kendisini töhmetten kurtaracak niçin herhangi bir vesika bırakmamış tır? Ona göre bu noktalar hâlâ karanlıktadır. Orhan Seyfi, bu soruların ardından hemen bütün sayılarda da ınık ekilde tekrarladı ı görüş lerini üç maddede toplayarak öyle ifade eder:

“1- Biz, mutlaka bu eseri emsettin Sami'nin yazmış olmasını istemiyoruz. Aksini ispat eden bir vesika bulursak memnuniyetle ne rederiz.

2- Bu eserden ancak onu yazanı mesul tutuyoruz.

⁴⁸ 1846 do umlu olan Naim Fra eri, Arnavutluk edebiyatında millî Rönesans (Rilindja Kombétare) diye adlandırılan dönemin en seçkin temsilcilerinden biridir. Osmanlı Devleti'nde memurluk görevlerinde bulunan Naim Fra eri'nin Arnavutluk tarihi ile ilgili çalı maları vardır. Bugün Arnavutların millî bir kahraman ve air olarak tebcil ettikleri Naim Fra eri, 1900 yılında stanbul'da ölmü tür. Geni bilgi için bk. https://tr.wikipedia.org/wiki/Naim_Fra_eri

3- Fakat bu türlü bir hıyanet ve nankörlü ü mazur görmek veya ehemmiyetsiz telakki etmek fikrinde de asla de iliz.”⁴⁹

Mektuplarla süren bu tartışmalar esnasında Orhan Seyfi'ye karşı 17 Ekim 1943 tarihinde Hasan Kumçayı *Vakit* gazetesinde günlük hadiseleri aktardı ve ilan “Günlerin Peşinden” köşesinde “Türk’e Hizmet Edenlere Saygı” başlıklı kısa bir yazı, *Tanin* gazetesinden Sedat Oksal ise 23 Birinciler’in 1943 tarihinde “Hafta Biterken” adlı köşesinde “Emsettin Sami ve eserleri” başlıklı, Hasan Kumçayı’nın yazısına nazaran biraz daha uzun olduğu görülen bir yazı kaleme alır.

Kumçayı yazısında hem Orhan Seyfi’nin hem de Vâ-Nû’nun karşı çıkışlarına ilişkin kanaatlerini ifade eder. Ona göre Orhan Seyfi’nin ne tür “Türklük davasında hassasiyet tezahürü” olarak görülebilir veya telakki edilebilir. Öte yandan Vâ-Nû’nun da ‘bu itirazında haklı olduğu teslim edilmelidir. Bununla birlikte Kumçayı’nın kısa yazısında isabetle belirttiği asıl ehemmiyetli nokta ise . Sami gibi Türklüğe eserleriyle hizmet etmiş abidevi şahsiyet “aleyhinde herhangi bir söz söyleyebilmek için istinat edilen delilin üphesiz, açık, kati olması lazım”⁵⁰ olduğu gerçektir. Ona göre “Meclis devrinde Yıldız sarayında tek nüsha olarak ele geçtiği söylenen, sonra emsettin Sami ile alakası bulunduğu ve da anlaşılmayan bir kitaptaki yazılar ile onun aleyhinde bir ithamname yapmak hatalı olduğu kadar ihtiyatsızlık”tır⁵¹. Kumçayı’nın bu yazısı, Orhan Seyfi’de kısa ama sert bir etki yaratır. Vâ-Nû’ya cevap verdiği yerde Kumçayı’na “Evet, Türk’e hizmet edenlere saygı gösterelim. Fakat hıyanet ve nankörlük edenleri de hoş görmemek artıya.” der⁵².

Sedat Oksal’ın *Tanin*’de çıkan “Emsettin Sami ve eserleri” başlıklı makalesinde de Hasan Kumçayı’nın yazısında beliren hassasiyete çok yakın bir hassasiyeti görürüz. Oksal, yazısında önce okurlarına söz konusu neyden kısaca bahseder:

“Haftalık bir mecmua, ‘Bir hıyanet ve nankörlük vesikası’” serlevhası altında mabadlı bir yazı ne rediyor. Bu mecmuanın sayfalarında 1899 senesinde basılmış bir kitaba ait foto raflar görüyoruz. (Arnavutluk) adını taşıyan bu kitabın nerde basıldığı belli değildir. Üzerinde . Sami Frazer’in adı

⁴⁹ O. S. O., “Yine O Mesele – Mahut Hıyanet Vesikası”, *Çınaraltı*, S. 113, 30 Kasım 1943, s. 10.

⁵⁰ Hasan Kumçayı, “Türk’e Hizmet Edenlere Saygı”, *Vakit*, 17 I. Teşrin 1943, s. 1.

⁵¹ Hasan Kumçayı, *agy.*, s. 1.

⁵² O.S.O., “Koyunumuzda Beslediklerimiz! Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası ... Yine Birkaç Söz”, *Çınaraltı*, S. 109, 23 I. Teşrin 1943, s. 9.

ŞEMŞETTİN SAMİ'YE İSNAT EDİLEN ARNAVUTLUK NE İDİ, NEDİR, NE OLACAK? ADLI
ESER ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

ve 'Arnavutçadan harfiyen tercüme eden' ahin Kolonya ismi var. Risalenin ne retti i foto rafilerden, eserden ayrıca nakletti i bazı parçalardan anlıyoruz ki kitabın muharriri Arnavutluk için çalı makta ve müstakil bir Arnavutluk u runda Türkiye'nin yıkılmasını zaruri görmekte ve temenni etmektedir. Risale muharriri, Türk milleti için en çirkin iftiralari ve hakaretleri birbiri ardına sıralayıp duruyor."⁵³

Okuru bilgilendirmeye dönük bu notlarda Oksal'ın hassasiyeti ve özenli dili dikkatlerden kaçmıyor. Dikkat edilirse Oksal, okuru bilgilendirirken "Haftalık bir mecmua, 'Bir hıyanet ve nankörlük vesikası' serlevhası altında" bir yazı yayımlıyor, demektedir; yazının hangi dergide ve kim tarafından yayımlandı nı söylememektedir. İlk satırlarda beliren bu tavrın bir rastlantı olmadığı, süreli yayın ve yayıncının adının yazının di er kısımlarında da herhangi bir ekilde de ifre edilmemesinden kolayca anlaşılabilmektedir. Ayrıca dikkat edilirse künye bilgilerini verdikten sonraki kısımlarda da kitaptan bahsederken 'kitabın veya risalenin yazarı . Sami' eklinde bir ifadede özellikle kaçındı ı, yerine sadece 'kitabın veya risalenin muharriri' gibi yani . Sami'yi kitaba bula tırmayan, ona isnat etmeyen bir dili ye ledi i görülüyor. Bunların, küçük ama önemli ayrıntılar oldu unu özellikle belirtmemiz gerekiyor.

Bu ön açıklamalardan sonra Oksal, söz konusu risaleye ve ne re daha yakından bakmaya ve bunlara ili kin dü üncelerini ortaya koymaya ba lıyor. Bu noktada onun ilk ciddi reaksiyonu böylesi bir "paçavra"nın yayımlanması veya basılması olmasına de il, risalenin kapa ı üzerine dü ülmü " . Sami Fra eri" imzasına bakarak "merhum . Sami'nin böyle bir eser yazabilece ini hatıra getirenler ve bu dü ünce ile mecmuasını, Türk kültürünün bu seçkin ahsiyetine hücumu alet"⁵⁴ edenlerdir. Oksal, bu hadisede asıl "müteessir" eden, yaralayıcı olan eyin di erlerinden ziyade bu husus oldu unu vurgular. Çünkü ona göre . Sami'ye böyle bir eseri isnat etmek en büyük "iftira"lardandır.

Anlaşılabildiği üzere Oksal, derginin ne riyle ba layan bu tartışma mada beliren ana e ilime uygun olarak söz konusu risalenin asla emsettin Sami'ye ait olamayacağı nı dü ünmekte ve bu çerçevede öncekiler gibi Sami'yi müdafaa etmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, onun da müdafaası, di erlerinin ileriye sürdüklerinin bir adım önüne geçebilme de ildir. O da benzer argümanlarla müdafaasını yapmaktadır. Bunları iki nokta etrafında toplayarak kısaca u ekilde izah etmek mümkündür:

⁵³ Sedat Oksal, " emsettin Sami ve eserleri", *Tanin*, 23 Birincite rin 1943, s. 7.

⁵⁴ Sedat Oksal, *agm.*, s. 7.

. Sami'den böyle bir şey sadır olmaz; çünkü o Türk kültürüne, irfanına sonuna kadar aklı bağı olan, hayatını bu millete vakfeden büyük bir ahsiyettir. Bunun en büyük delili, hayatta iken yaptıkları, geride bıraktıklarıdır. Oksal, onun bu millete ne denli büyük bir aklı bağı olduğunu görmek ve anlamak için Sami'nin sadece *Kamus-ı Türki*'sinin ön sözüne bakmanın kâfi gelebileceğini söyler. Bu itibarla okullarda “çocuklarımızın Türk irfanının en büyük mümessillerinden biri diye tanıtmakta haklı oldu umuz bir adamı, nerede basıldı ı belli olmayan bir kitabın üstünde ismini görmekle, kirletmeye kalkmak hiç de doğru olamaz.”⁵⁵

Bu genel geçer dayanakların yanı sıra Oksal'ın ileriye sürdüğü ikinci dayanağı ise öncekine nazaran biraz farklı ve diğerlerine göre de yeni ve dikkat çekicidir. Oksal'a göre eser, . Sami'yi çekemeyenlerin, ona düman olanların bir uydurması veya isnadıdır. “Nitekim bu uydurma kitap da 1908 inkılabından sonra Yıldız sarayında ele geçirilen jurnaller arasında bulunmuştur. Yalnız bu vakıa, ne büyük bir iftira karışında bulundu umuzun bir delilidir.”⁵⁶

Sonuç

Orhan Seyfi'nin 1943 yılında kendisinin başında bulunduğu *Çınaraltı* dergisinde başlattığı bu nesir, öyle anlaşıyor ki günün matbuatında geniş bir akis uyandırmıştır. Tartışma hem tanınmış tanınmamış yazarların yazıları, hem de okurların mektuplarıyla genişlemiştir ve yaklaşık bir ay boyunca devam etmiştir.

Nesir üzerine başlayan bu tartışmada dikkati çeken ilk nokta ise in do aşığı gereği derhâl iki kanadın veya cenahın meydana gelmesidir. Buna göre bir yanda Orhan Seyfi'nin nesirinin doğru olduğunu iddia ederek onu yazılarıyla destekleyenler, öte yanda da nesire iddetle karşı çıkarak . Sami'nin böyle bir ihanetin içine asla gir(e)meyeceğini savunanlar. Ancak bu yarılımda belirtilmesi gereken önemli bir nokta, ortada . Sami imzalı bir risalenin olmasına rağmen tartışmacılardan önemli bölümünün buna inanmaması, itibar etmemesi; elinde ciddi kanıt olmadığı hâlde yine de . Sami'yi savunmasıdır. Kuşku yok ki, bunda . Sami'nin Türklere yaptığı olduğu hizmetin payı çok büyüktür. Zaten bu, onu savunanların, onun böyle bir risaleyi asla kaleme almayacağını söyleyenlerin Orhan Seyfi karışındaki en güçlü argümanlarından biridir. Gerçekten de bu tartışmada . Sami'yi savunanların, iaret ettiğimiz noktanın ötesine geçerek ciddi kanıtları ileri

⁵⁵ Sedat Oksal, *agm.*, s. 7.

⁵⁶ Sedat Oksal, *agm.*, s. 7.

sürebildiklerini söyleyemeyiz. Bunlar arasında belki kayda de er olanı ise, tartı maya bir okur olarak Adana'dan katılan Dr. N. Pasinli'nin dillendirdi i bilgidir. Ancak bu da sadece duyuma dayalı sözlü bir bildirimdir.

Buna mukabil Orhan Seyfi ve onun yanında yer alanların kanaati, eserin . Sami tarafından kaleme alındı ı yönündedir. Aslında burada bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Orhan Seyfi, ne rin ba larında bu metnin . Sami tarafından yazıldı ını büyük harflerle ifade etmez. Ancak aksini de söylemez. Bu tavrı, özellikle ba langıçta daha belirgindir. Hatta risale veya kitabın yazarı olarak . Sami adını kullanmaz; genelde eserin veya risalenin “muharrir”i ya da yazarı gibi belirsiz ifadeyi tercih eder. Ancak onun bu tavrı tartı ma sürdükçe aksi istikamete evrilir ve sonlara do ru muharrir ismi yerini belirtili ahsa bırakır. 110. sayıda risaleden örnek vermeden önce kurdu u u cümle bunun iyi bir örne idir: “ emsettin Sami Bey hiçbir vicdan azabı duymadan u satırları yazıyor.”⁵⁷ Bununla birlikte Orhan Seyfi'nin yanında yer alanlar ise görü lerini çok daha açık ve net bir ekilde ifade ederek eserin . Sami'nin kaleminden çıkı ını dillendirirler. Ancak burada da ilginç bir durum var. Gerek Orhan Seyfi, gerekse ona peyrev olanların da öncekiler gibi ellerinde güçlü kanıtları bulunmuyor. Onlar da sadece ortalıkta dolanan risaleye dayanırlar. Bir de söz konusu eserde yer alan Arnavutluk'la ilgili malumat ki, onun çok benzeri . Sami'nin *Kamûsü'l-a'lâm*'ında da yer alıyor. Ancak ifade etmek gerekir ki, iki eserdeki malumat benzerli i, eserin . Sami'ye ait oldu unu göstermeye kâfi delil addedilemez.

Orhan Seyfi'nin ne ri ve onunla birlikte ba layan tartı maları bir bütün olarak gördükten sonra sonuç olarak unu açık ve net olarak söyleyebiliriz ki, eseri . Sami'ye isnat etmek veya ait kılmak için her iki kanadın ellerinde yeterli ve güçlü kanıtları yoktur. Bu bakımdan bunların ileriye sürdü ü görü ler, tek ba ına bir anlam ifade etmez. Kaldı ki konu, bugün bile her ne kadar bazı ara tırmacılar eserin delilsiz dayanaksız . Sami'ye ait oldu unu ima ediyorlarsa da, kesin bir netli e kavu mu de ildir. Kavu ması da kolay gibi görünmüyor. Çünkü konunun birinci dereceden ilgilileri hayatta de ildir. Ayrıca onlardan, özellikle . Sami'den eserin kendisi tarafından kaleme alındı ını gösteren herhangi bir belge kalmı veya ortaya çıkı mı de ildir. Bu yokluklar içinde konu, ancak zaman, zemin ve ideolojiye göre mahiyet kazanmakta ve kazanmaya devam etmektedir. Bugün ve tabii ki dünkü milliyetçi Arnavutlar için eserin müellifi tartı masız olarak . Sami'dir. Ancak . Sami'nin Türk kültür ve

⁵⁷ O.S.O., “Koynumuzda Beslediklerimiz! Milliyetçilik – Irkçılık Yine Birkaç Söz”, *Çınaraltı*, S. 110, 30 I. Te rin 1943, s. 9.

edebiyatının hizmetkârı oldu unu ve bir enstitünün yapabilece i i i tek ba ma yaptı nı bilen Türkler için ise böyle bir eserin . Sami'nin kaleminden çıkmasına kesinlikle imkân yoktur.

KAYNAKÇA

- Bilmez, Bülent, “ emsettin Sami mi yazdı bu ‘sakıncalı’ kitabı?” Yazarı tartı malı bir kitap: *Arnavutluk Neydi, Nedir ve Ne Olacak? (1899)*” *Tarih ve Toplum Yeni Yakla mlar*, S. 1, Bahar 2005, s. 142-145.
- , “Bir Kitabın Kopardı ı Küçük Fırtına: Yazarı Tartı malı Bir Kitap Hakkında Arnavutluk ve Türkiye’deki Tartı malarda Milliyetçi Retorik”, *Müteferrika*, S. 29, Yaz 2006, 45-87.
- Erer, Ra id, *Türlere Kar ı Haçlı Seferleri*, (Yeni Edisyon), Üsküdar 2002, s. 3.
- Konyalı, brahim Hakkı, “Arnavutlu un Tarihçesi skender Beyin Osmanlılarla Mücadeleleri”, *Yeniün*, No: 9, Nisan 1939, s. 16, 17, 41, 42.
- Kumçayı, Hasan, “Türkçe hizmet edenlere saygı”, *Vakit*, 17 I. Te rin 1943, S. 9219, s. 1.
- Oksal, Sedat, “ emsettin Sami ve eserleri”, *Tanin*, 23 Birincite rin 1943, s. 7.
- [O.]rhan, [O.]rhan [S.]eyfi, “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası II”, *Çınaraltı*, S. 107, 9 I. Te rin 1943, s. 8-10.
- , “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası III”, *Çınaraltı*, S. 108, 16 I. Te rin 1943, s. 8-9, 11.
- , “Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hiyanet ve Nankörlük Vesikası ... Yine Birkaç Söz”, *Çınaraltı*, S. 109, 23 I. Te rin 1943, 8-10.
- , “Koynumuzda Beslediklerimiz! Milliyetçilik – Irkçılık Yine Birkaç Söz”, *Çınaraltı*, S. 110, 30 I. Te rin 1943, s. 8-9, 11.
- , “Yine O Mesele Mahut Hiyanet Vesikası”, *Çınaraltı*, S. 113, 20 Kasım 1943, s. 10-11, 14.
- emsettin Sami, *Kamusü'l-A 'lâm*, Birinci Cilt, Mihran Matbaası, stanbul, 1306.
- Vâ-Nû, “ emseddin Saminin hâtrası”, *Ak am*, 24 Temmuz 1943, s. 3.
- , “Türk gramerini yazan adam”, *Ak am*, 25 Temmuz 1943, s. 3.
- , “ emseddin Sami Sinsi bir Türk dü manı mıydı? ‘Ha â’”, *Ak am*, 15 Te rinievvel 1943, s. 3.
- , “ air Orhan Seyfinin cevabına dair dü üncelerim”, *Ak am*, 20 Te rinievvel 1943, s. 3.
- , emseddin Sami son günlerinde nelerle u ra ırdı?”, *Ak am*, 28 Te rinievvel 1943, s. 3.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Shain_Kolonja
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Naim_Fra ırı